

ВІСЬ ЧАСУ ЯК ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЧИТАННЯ

Анна Радченко

канд. геол. наук, заступник директора
з питань наукової та видавничої діяльності
ВД «Академперіодика» НАН України,
м. Київ

Питання трансформації видавничої справи, книги й читання унаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалення оцифрованої інформації за допомогою найрізноманітніших приладів, розвиток мережних ресурсів, тобто те, що називають цифровізацією, бентежать суспільство вже кілька десятиліть. Цим питанням приділяють увагу фахівці, намагаючись адаптуватись до нових умов праці й нових суспільних викликів, їх обговорюють і представники будь-яких інших професійних і соціальних спільнот, бо відбувається зміна засад і способів споживання культурного й інформаційного продукту, а це створює нові засоби впливу на індивідуальну й суспільну свідомість. Так ми переходимо вже від питань видавничої справи до питань інформаційної гігієни, розвитку логічного і критичного мислення, зрештою, до питань національної безпеки.

Від 50-х років XV ст. до 50-х років XX ст., тобто від Гутенберга до створення першої електронної обчислювальної машини тривало збільшення репертуару книг, зростання майстерності друкарів, становлення видавців і бібліотек. До речі, перша ЕОМ була створена у Академії наук України, в Києві, під керівництвом академіка Сергія Олександровича Лебедева, називалась вона Мала електронно-лічильна машина й займала цілу кімнату. А весь подальший прогрес — від ЕОМ до формування мережі і створення кишенькових пристроїв для читання, відбувся лише за 70 років XX і початку XXI століть.

Нині у сфері вивчення впливу цієї стрімкої цифровізації на видання, перспективи існування паперових й електронних книг, читання й читачів, з'явилося досить багато наукових розвідок, а особистих міркувань, постів, текстів у інших медіа просто безліч. І практично немає текстів, де б

фаховий аналіз було викладено просто й доступно. Одним із таких фахових, але орієнтованих на широкий загал, є видання Миколи й Оксани Сенченків «Від ери Гутенберга до ери Цукерберга... Переваги і недоліки сприйняття друкованого та електронного тексту» (Київ: Ліра-К, 2021. 128 с.).

Микола Іванович Сенченко — доктор технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, фахівець у галузі обчислювальної техніки та книгознавства, від 1995 р. очолює Державну установу «Книжкова палата України імені Івана Федорова», де вивчає не тільки книги, а й читача. **Оксана Миколаївна Сенченко** — кандидат наук із соціальних комунікацій, у сфері її наукових інтересів інформаційно-мережні війни й відповідні трансформації соціальних систем, зокрема засади і наслідки гібридної російсько-української війни, роль книги у інформаційних війнах.

Завдяки такому поєднанню фахових знань і зацікавленості вони змогли стисло й обґрунтовано відповісти на питання: «Як сучасні тенденції видозміни книги в аудіо- й електронному форматах змінюють характер читання? Які позитивні і негативні тенденції читання з екрану? Чи взагалі немає ніяких відмінностей між читанням з аркуша чи екрану? Чому західна еліта, навчаючи своїх дітей, віддає перевагу читанню з аркуша?».

Перший розділ книги знайомить нас із загальним контекстом: що таке паперова й електронна книга, яка їхня історія, проблеми і перспективи. Тут наведено статистичні відомості про трансформування книжкових ринків різних європейських країн і США, на жаль, не найновіші (бо коли книгу готували до друку всеохопної статистики стосовно впливу пандемії COVID-19 ще не було). Однак і на прикладі наявних відомостей показано, що після стрімкого піднесення популярності мережних і інших електронних (для читання й слухання) видань, їх продажі зупинились у США на відмітці 25 %, а у європейських країнах не перейшовши межу 10 %. Попри це фахівці усього світу говорять про поступову втрату суспільством інтересу до читання, що проявляється насамперед у тому, що місце великих романів заступають новели й оповідання, усе частіше книги виникають після появи кінофільмів і комп'ютерних ігор, а у науковій сфері монографії як засіб комунікації втрачають значення на користь наукових журналів і статей.

Водночас електронні ресурси мають надзвичайні перспективи в освітній сфері, даючи змогу створювати комп'ютерні тексти, мультимедійні ресурси з гіпертекстовою організацією, поєднанням різних видів інформаційних матеріалів і «вільним графіком відвідування». Однак для тих, хто продукує весь цей контент, каменем спотикання є питання захисту авторських прав і піратство у видавничій сфері, актуальне для всіх країн.

Другий розділ книги присвячено гуманітарним наслідкам упровадження комп'ютерної техніки, де автори роз-

глядають особливості й функції електронної комунікації, мультимедійну комунікаційну культуру й негативні чинники впровадження ІТ. Не з усіма авторськими твердженнями, викладеними в цьому розділі, можна погодитись, однак усі вони спонукають до роздумів і, можливо, подальшого пошуку інформації. Нині відбувається синтез відомих людству систем комунікації: усної, документальної та електронної, і зі застосуванням різноманітних технічних рішень формуються комунікаційні канали. Завдяки ним людина-читач, заглиблений у себе індивідуаліст, наближується до давньої людини-слухача, адже усе більше споживає не лінійний друкований текст, а гіпертекст, доповнений засобами мультимедіа. Водночас людина-користувач електронного середовища так само не потребує особистісного спілкування й соціалізації «наживо», як і людина-читач. Тому постають питання з царини наукової фантастики: чи може машина мислити? Чи можливе спілкування з машиною? Чи можливий штучний інтелект? Так, усе це можливе. Але машини є аналогом тільки лівої півкулі людського мозку, вони не знають метафор, іронії, емоцій, отже не здатні до соціальної комунікації.

А читання, щоб хто про нього не думав, залишається й досі однією з форм соціальної опосередкованої комунікації, і комп'ютер чи інший прилад для відтворення цифрового контенту, є лише інструментом цієї комунікації. То чи відрізняється традиційне читання з паперу від цифрового, екранного, читання? Безперечно, так. Трансформація була поступовою, її пришвидшила всесвітня пандемія COVID-19, коли людство вимушено було скоротити будь-які контакти «наживо».

Описові трансформації читання й дослідженням ефективності сприйняття текстів з аркуша й екрану, а також цифровій залежності присвячено наступні три з семи розділів книги. Найцікавішими серед розглянутих у них явищ, як на мене, є цифрова нерівність і когнітивно різні стилі аркушевого й електронного читання. Цифрова нерівність початково пов'язана з тим, що різні міста і села, різні регіони, різні країни дуже нерівномірно забезпечені цифровими приладами й доступом до мережі, особливо щодо швидкісного, а не мобільного інтернету. Ці вихідні обставини формують цифрову нерівність другого роду: люди, які мають обмежений доступ до електронного середовища суттєво відстають у навичках користування відповідними приладами й можливостями мережі, більше часу витрачають на пошук потрібної інформації тощо.

Аркушеве читання сприяє глибшому розумінню прочитаного, зосередженості, є ефективнішим для осягнення й засвоєння складних довгих текстів. Натомість електронне читання є побіжним, швидким, з меншою концентрацією, ближчим до сканувального перегляду з метою пошуку ключових слів і потрібної невеликої інформації, формує навички багатозадачності. Безперечно, варто поєднувати обидва ці стилі, розвивати навички у кожному, вміти працювати з традиційними і цифровими виданнями залежно від власної мети чи завдання.

Цікавим також є те, що електронний формат повертає нас від індивідуального читання до соціального, адже збільшує вірогідність взаємодії і спілкування читачів у електронному просторі, спонукає до коментування й обговорення прочитаного. Зокрема, постають онлайн читачькі клуби, тож багато дослідників вбачають підтримку комунікативних платформ для соціального читання одним із завдань сучасних бібліотек.

Розділи шостий і сьомий звучать сьогодні дуже актуально, бо присвячені книзі як засобу покращення іміджу України і «м'якій силі» книги в умовах інформаційних війн. «Імідж країни — це відносно стійка сукупність раціональних і емоційних уявлень, переконань, асоціацій і відчуттів людей, які виникають у свідомості громадськості з приводу її особливостей» і тому нині він набув статусу реального і надзвичайно важливого ресурсу економіки і політики. Сучасна історія підтверджує значущість іміджу країни: кожній військовій кампанії у світі передують інформаційна атака, спрямована на створення антиіміджу держави, проти якої заплановано застосувати силу. За допомогою «м'якої сили» країна-агресор поступово доводить свою політичну першість, культурну й економічну вищість, обґрунтовуючи у суспільній свідомості своє право на підкорення країни-мішені.

Так книги беруть участь у втіленні стратегії дискредитації, але вони можуть бути корисними і у реалізації стратегій глорифікації. Для формування позитивного іміджу держави також потрібна «м'яка сила» — приваблива сила, пов'язана з культурою, цінностями, політичною ідеологією (на відміну від сили «жорсткої», що складається з економічної, фінансової і політичної міці). Нині імідж формується у засобах масової інформації, у мережі й часто не відбиває реальну ситуацію в країні, не створює повноцінного уявлення про культурний ландшафт, науку, внесок у здобутки цивілізації. Одним із чинників формування позитивного іміджу будь-якої країни в умовах інформаційних війн є книга як медіум комунікації і довгостроковий (на відміну від медіа) інструмент «м'якої сили». Необхідно перекладати українські книги різними мовами світу, представляти їх на найрізноманітніших міжнародних заходах, використовувати всі можливості говорити про Україну. І йдеться тут не тільки про традиційну книгу: цілям створення позитивного іміджу можуть вдало прислужитись можливості електронного середовища. Наприклад, «створення цифрової бібліотеки творів українських письменників» або складання й оцифрування національної бібліографії. Адже, як стверджують автори у висновках, «читання у цифровому середовищі... динамічно міняє комунікаційне середовище, прискорює і спрощує доступ споживача до інформації, надає багато нових можливостей і переваг, трансформує читачькі навички і звички соціуму». Тож нині необхідно не тільки «зберегти дієві напрацювання традиційних читачьких практик», а й упровадити найкраще з того, дає нам цифрова епоха. ■